

Z dalších statí pokládám ze sociologického hlediska za nejzajímavější práci V. A. Zargarova a V. S. Paňukova *Vedoucí výrobních kolektivů jako sociální skupina*. Opět podobně jako v předcházejících statích autoři konstatují, že třídy nejsou vnitřně zcela sociálně stejnorodé. Rozdílů vznikají jako důsledky společenské dělby práce. Příslušnost individua k sociální skupině je určována objektivními znaky a subjektivními vlastnostmi.

Vedoucí pracovních kolektivů jsou pracovníci, kteří plní speciální sociální funkce za použití ekonomických, administrativních a ideologických metod. Skupina vedoucích pracovních kolektivů (mistři) je nejpočetnější ze souboru vedoucích (25 %). Svým původem, psychikou, charakterem a úrovní kultury jsou nejtěsněji spojeni s dělníky a koncentrují nejlepší vlastnosti sovětské dělnické třídy — pracovní samostatnost, dělnickou principiálnost, pocit třídní příslušnosti a hrdosti, ideovou a politickou zralost. Autoři dále uvádějí, že pro současný typ mistra je charakteristické středoškolské vzdělání, úzce spojené s praktickými znalostmi.

V dalším se pak zabývají některými speciálními problémy této skupiny, jako např. nízkou prestiží ap. V této souvislosti vyslovují názor na problém perspektiv a kariérv. Odmítají kariérismus, ale tvrdí, že marxismu není cizí snaha pracujících po zvyšování váhy své sociální role.

Mezi dalšími statěmi sborníku najdeme zajímavé studie o sociální struktuře Kuzbaské oblasti, kolchozů a družstev, dále pak spíše historicky orientované práce o vývoji dělnické třídy v Jakutsku a Tuvě. Velmi fundovaná je zejména stať Gusčina *Likvidace koláctva jako třídy na sibiřské vesnici*.

Celý sborník je velmi poučný jak z hlediska konkrétních údajů, které přináší o jedné z nejvýznamnějších oblastí Sovětského svazu, tak i po stránce obecně metodologické. Autoři nezastírají, že názory na pojetí sociální struktury v sovětské společenské vědě nejsou zcela jednotné. Základem metodologického přístupu ke studiu tohoto problému, na kterém se téměř všichni shodují, však je pojetí třídní diferenciacce společnosti. Třídní strukturu socialismu v období rozvinuté výstavby lze stručně charakterizovat jako neustálé sblížování tříd, rozdílů mezi městem a venkovem a mezi duševní a fyzickou prací.

Velkým kladem všech statí je jejich historický podtext a bohatý faktický materiál, který umožňuje řadu podnětných komparací. Sborník svědčí o důležitosti, kterou sovětské vědci přikládají problematice sociální struktury a jejímu systematickému a cílevědomému studiu.

František Zich

Socialnaja sreda, obraz žizni i starenija

Institut gerontologie a geriatricie Akademie lékařských věd, ed. D. F. Čebotarev, Kyjev 1970, s. 426.

Sociální gerontologie, která je jednou z významných disciplín gerontologie jako obecné vědy o stárnutí, je vědním oborem typickým

právě pro XX. století, kdy byla vyvolána v život objektivní nutností, totiž rapidním vzrůstem počtu starších lidí v celkové populaci. Průměrný věk obyvatelstva se celkově prodloužil, sociální problémy spojené s tímto stárnutím populace vystoupily do popředí, a to zvláště v zemích s vysokou životní úrovní a dobrou zdravotní péčí. Současně se zvýšeným počtem těchto lidí a definitivní převahou průmyslové výroby poklesla společenská prestiž starých lidí i možnost jejich zařazení do pracovního procesu a došlo k jejich většímu soustředění ve velkých městech. Tím vystoupila do popředí i „viditelnost“ staří a celá společnost musela tento jev vzít na vědomí. Není tedy náhodou, že již před II. světovou válkou vzniká i mezinárodní společnost pro sociální gerontologii, která však rozvíjí svou činnost ve větším měřítku teprve v posledních dvaceti letech. Nová orientace na problematiku stárnutí je zcela logická, neboť v dřívějších společnostech tento problém nebyl tak výrazný a nepromítal se do makrosociální dimenze. V relativně primitivních společnostech, převážně zemědělských, se dožívalo vysokého věku jen nepatrné procento obyvatelstva, zatímco dnes například v SSSR tvoří penzisté více než 16 % obyvatelstva a u nás je tento průměr ještě vyšší.

Proto problematice stárnutí populace je věnována pozornost zvláště v SSSR, kde má sociální gerontologie velkou tradici, a to jak v oblasti teoretického rozvoje, tak v oblasti sociální péče. V obou případech by mohla a měla být pro nás práce sovětských vědců podnětem k obdobně rozsáhlým výzkumům a experimentům v této oblasti.

Po VŘSR stoupl počet starých lidí v Sovětském svazu z 16,6 miliónů na 34,3 miliónů, a jak ukazují čísla uvedená ve sborníku o sociální gerontologii v Sovětském svazu, nazvaném *Socialnaja sreda, obraz žizni i starenija*, dosáhne v nejbližší době 44 miliónů. Bohatá tradice sovětských vědců v tomto oboru (J. J. Mečnikov, S. A. Novoselskij, Z. G. Frenkel, S. P. Botkin, A. A. Bogomolec, který již v roce 1937 publikoval obsáhlou práci *Starost i trudosposobnost*) a hluboký zájem o člověka způsobily, že Sovětský svaz se dnes stal jakousi sociálně gerontologickou velmocí, kde na této problematice pracuje více než 16 ústavů, s nimiž spolupracují i pracoviště dislokovaná při lékařských fakultách po celém SSSR, na katedrách sociální hygieny, hygieny práce a výživy. Koordinátorem i zadavatelem vědeckých úkolů je centrální *Institut pro gerontologii a geriatricii* v Kyjevě, jehož pracovníci připravili i recenzovaný sborník.

Úvodní stať autorů Z. G. Revutské, N. N. Sačuka, E. I. Stěženské a J. G. Grigareva, nazvaná *Naléhavé problémy sociální gerontologie*, je i jakýmsi přehledem dosavadní práce sovětských vědců v tomto oboru i vymezením dalších úkolů. V práci se především na podkladě obsáhlého demografického materiálu konstatuje, že v důsledku vyššího počtu starých lidí se mění poměr obyvatelstva schopného a neschopného práce a tím

se nejen snižuje ekonomická rezerva pracovních sil a zvětšují se výdaje na obyvatelstvo neschopné práce, ale i snižuje báze pro reprodukci obyvatelstva. Dosavadní redukce sociální gerontologie více méně na geriatrici, tedy péči o staré a stárnoucí lidi, je proto nedostatečná, neboť se stará pouze o „důsledky“ a nevidí tento jev v patřičném celospolečenském kontextu. Sociální gerontologie se musí proto nadále opírat především o poznatky sociologické, sociálně psychologické a demografické. Proto se v Sovětském svazu víceméně upouští od výzkumu dlouhověkosti jako individuálního jevu — nebo se alespoň dále nerozšiřuje — a přechází se k problémům zvyšování průměrného věku obyvatelstva jako celku a v rámci tohoto přístupu se sleduje vztah faktorů fyzického a psychického zdraví, ekonomické začlenění i natality. Přitom aktuálnost těchto výzkumů a z nich vyplývajících opatření není rovnoměrná ve všech oblastech. V některých sovětských republikách, kde obyvatelstvo dosahuje vysokého průměrného věku, ale kde dosud převládá zemědělská výroba, je v tomto směru odlišná, lepší situace než v republikách převážně průmyslového charakteru. Proto jedním z prvních úkolů, který má být v nejbližších letech splněn, je zjištění krajových demograficko-gerontologických zvláštností a sledování jejich vlivu na zdraví starých lidí v závislosti na ekonomických podmínkách a celkovém životním stylu. Dalším centrálně stanoveným úkolem je určení specifických potřeb těchto věkových struktur obyvatelstva „starých oblastí“, a to z hlediska lékařské i sociální pomoci. Důraz je kladen na zjišťování optimálních racionálních forem a metod sociální a sociálně psychologické a lékařské prevence. Samostatným předmětem zkoumání má být postavení, prestiž a role starého člověka v rodině i ve společnosti, vzájemné vztahy mezi generacemi a soustavné zjišťování a stanovení norem a podmínek pro udržení společenské, popřípadě i pracovní aktivity občanů v neproduktivním věku.

V oblasti gerohygieny práce se pracuje na vytyčení ukazatelů fyzické i duševní schopnosti práce v různých profesích a na velkých statistických přehledech z celého SSSR je sledována hranice profesionální pracovní schopnosti všeho obyvatelstva.

Celé týmy odborníků z různých oborů sledují například vliv průmyslového prostředí na časnost a průběh stáří pracovníků různých profesí a na stanovení významu jednotlivých faktorů nebo komplexů sociálních, ekologických a průmyslových podmínek pro urychlené stárnutí a na stanovení ukazatelů biologického stáří pro různé profesionální skupiny. Předmětem výzkumu jsou otázky vědeckého stanovení optima pracovního zatížení, režimu práce a odpočinku pro různé věkové kategorie i stanovení schopnosti přizpůsobivosti stárnoucích pracovníků jednotlivým aspektům práce a role a význam těchto lidí ve výrobě jako celku. Rozpracována je i problematika hygienicko-fyziologické racionalizace a sociálního ozdravení práce a

jsou propočítávány ochranné věkové parametry — jakási maxima — pro práci v tom kterém oboru. Stanovení těchto parametrů je zvláště aktuální pro regulování režimu výrobní činnosti s perspektivou prodloužení této periody pro mladé a zajištění možnosti produktivní práce pro staré obyvatelstvo.

Jak vyplývá ze sborníku, v němž je například evidováno jen za rok 1969—1970 více než jedenáct set původních sovětských vědeckých studií a výzkumů ze sociální gerontologie, je empirický výzkum v této oblasti relativně bohatě financně dotován a setkává se s podporou oblastních sovětů.

Sborník obsahuje celkem 41 relativně obsáhlých statí, jež jsou rozděleny do čtyř hlavních tematických okruhů. První je nazván *Sociální a demografické aspekty stárnutí*. Zde považujeme za zvláště závažnou stať V. P. Piskunova *O možnostech dalšího zaměření demografické politiky v závislosti na postupujícím stárnutí obyvatelstva*, v níž autor hledá závislost mezi sociálně ekonomickými a demografickými procesy a ukazuje, že až dosud stoupal průměrný věk člověka především snížením kojenecké úmrtnosti. Aby však tato „demografická revoluce“ byla úplná, je třeba zvýšit i generativní aktivitu obyvatelstva, vést boj proti agresivnímu stárnutí lidí a prodloužit i jejich společensko-pracovní aktivitu. Toho je možno dosáhnout jedině preferováním výzkumů všestranného, mnohodimenzionálního charakteru, které budou vycházet z poznatků nejen lékařských, ale i společenských věd a jejichž výsledky budou soustavně přenášeny do sociálně demografické politiky. Autor se dovolává zvláště myšlenky akademika Strumilina a jeho výroku, že se dosud běžně nekalkuluje s takovými hodnotami, jakými jsou zdraví, moudrost, dobro či krása. Proto úspěchy geriatrici, gerontologie a sociální gerontologie nelze hodnotit podle hranice absolutního stáří obyvatelstva, ale podle *úspěšného posunutí hranice stárnutí*, tedy podle prodloužení aktivního života každého jednotlivce.

Tohoto problému si všímají i staťi zařazené v části *Zaměstnání, výkonnost a věk*, kde například autor M. E. Pavlenko podává sumární přehled o korelaci mezi věkem, povoláním a pracovní schopností u horníků. O věkových změnách u pracujících v závodech na zpracování ropy a profylaktických opatřeních proti předčasnému stárnutí píše kolektiv vědců ze Zakavkazska, který současně seznamuje čtenáře s řadou empirických šetření a experimentů prováděných v této oblasti. Podobného charakteru je i stať V. F. Špinova, zaměřená na profesionální zvláštnosti a pracovní schopnosti dělníků různého věku v metalurgickém průmyslu. Většina statí — z nichž uvádíme jen nepatrnou část — si všímá dělnického prostředí a jeho věkových aspektů. Z tohoto rámce se vymyká pouze studie V. V. Krežzanovské *Pracovní činnost tvůrčího kolektivu a jeho charakteristiky*, v níž autorka upozorňuje na skutečnost, že hodnocení a prestiž tvůrčích a vedoucích pracovníků kolem šedesátky výrazně klesá, že současně se snižuje i úroveň znalostí, iniciativnost,

tvůrčí schopnost, schopnost osvojování si nových, současných objevů, ale že se objevují nové kvality, spojené s životními a výrobními zkušenostmi. Tyto poznatky potvrzuje i zpráva kolektivu vědeckých pracovníků z *Institutu hygieny práce* v Gorkém, nazvaná *O předčasném profesionálním stárnutí vedoucích pracovníků průmyslových podniků*.

Třetí oddíl knihy je nazván *Problémy výživy a způsobu života stárnoucích a starých lidí*. Tato část má převážně geriatrický charakter. Výjimku tvoří práce věnované zkoumání potřeb starých lidí (většně požadavků na nábytek v domovech důchodců) a zvláště stylu života těchto lidí, napsané na podkladě obsáhlého empirického šetření řady dlouholetých lidí v Gruzii.

Poslední část je věnována otázkám zdraví a otázkám sociálně hygienické, lékařské péče. Skládá se z desítek studií, které v souhrnu podávají dobrý přehled o tom, v jakém rozsahu a jakým stylem se v Sovětském svazu starají o staré občany. Existuje zde rozsáhlá síť geriatrických poraden, dispensární systém pro občany starých věkových skupin i organizovaná tělesná výchova pro staré lidi. Tato a další zařízení jsou pod stálým vědeckým dohledem a řízením a mají převážně experimentální charakter.

Celý sborník je doplněn pěti obsáhlými recenzemi poslední prací světových vědců z oboru sociální gerontologie a na 76 stránkách je uveden vyčerpávající přehled a rešerše všech prací sovětských autorů za poslední rok, s kompletními bibliografickými údaji i excerpty, což samo o sobě je velkým přínosem pro ostatní sovětské vědce.

Shrnout obsah tak objemné knihy je dosti obtížné, a proto spíše chceme upozornit na některé rysy tohoto, v Sovětském svazu se tak úspěšně rozvíjejícího (ale u nás zatím tak opomíjeného) vědního oboru. Sověští vědci se v oblasti sociální gerontologie zaměřují především na dvě sféry: na zjišťování sociálních potřeb starých lidí a jejich postavení ve společnosti a v rodině, dále na otázky ergonomického charakteru v souvislosti s věkem, na přípravu na penzionování a na optimální pracovní činnosti starých lidí a specifika jejich režimu práce. Studie jsou velice konkrétní, převážně empirického charakteru a jako celek se vzájemně doplňují. Příznačný je i odklon od celkového, globálního přístupu k populaci a vysloveně diferencující přístup k obyvatelstvu, strukturovanému věkově i sociálně. Vedle množství cenných informací nám recenzovaná kniha dává i příklad možnosti velkorysého a operativního řízení vědního oboru v socialistickém státě.

Jiřina Heroldová

Dvě čítanky ze sociologie práva

Smyslem této recenze je alespoň povšechné seznámení našich čtenářů se současným stavem rozvoje buržoazní sociologie práva v ně-

kterých západních zemích. K tomu účelu jsme vybrali nejnovější dvojici výborů z textů z tohoto oboru. Oba mají shodný název *Sociologie práva*. Na knižním trhu se objevily téměř současně, jeden vyšel ve Spojených státech a druhý ve Velké Británii. Záměrně dáváme přednost výborům z textů před systematickými úvody do oboru nebo učebnicemi, které by jinak našemu účelu posloužily stejně dobře. Chceme totiž upozornit na tuto specifickou formu odborné literatury, která má v anglosaských zemích ve společenských vědách významné místo. Čítanky (readings) jsou zde stále častěji používány na vysokých školách místo učebnic, nebo tvoří jejich doplněk. Jako extenzivní úvod do základní literatury daného oboru vedou studenty k samostatnému studiu původních vědeckých prací. Bariéra mezi učebnicemi psanými se zřetelem pedagogickým a původními badatelskými knihami a články takto odpadá.

Uspořádání dobré čítanky vyžaduje specifickou dovednost a znalosti — editor musí mít dokonale přehled v příslušné oblasti, protože volbou jednotlivých příspěvků provádí závažná hodnocení a způsobem jejich sestavení dává výboru určitý vnitřní systém a smysl. Specifický charakter má pak i každá recenze výboru z textů. Zpravidla v ní není možno posuzovat a kriticky zkoumat obsah jednotlivých příspěvků, ale je nutno se zaměřit na to, jakým způsobem byl výbor uspořádán a nakolik je reprezentativní. V tomto smyslu jde vlastně o „metarecenzi“, posuzován je tvůrčí podíl editora, jeho „recenze“ prací zařazených autorů, vyjádřená formou komentáře nebo jen prostým výběrem statí ve výboru obsažených.

Editorem amerického sborníku¹ je Rita J. Simonová z Illinoiské university. Již z obsahu této objemné knihy (má přes 700 stran) lze soudit, že systém výboru je budován na základě tří kritérií — časové posloupnosti, metody a tematického okruhu. Logicky se tedy jedná o kombinovanou klasifikaci, ve které v prvním dělení jsou veškeré příspěvky roztrženy na rané a současné práce. Tyto se pak dělí do dalších dvou podskupin, a to na výzkumy empirické a teoretické. Z takto význlých čtyř podtříd (vybudovaných kombinací kritéria chronologického a metodologického) pouze čtvrtá — současné empirické výzkumy — se dále dělí podle tematických okruhů. Poslední část je nejobsáhlejší, zabírá téměř polovinu knihy, což svědčí o převažující empirické orientaci výboru.

Jednotlivé skupiny příspěvků jsou uváděny vlastním komentářem editorky.

V prvé části knihy, nazvané *Sociologická jurisprudence prvního stadia*, autorka shromáždila některé články „klasiků“ oboru. V komentáři, kterým uvádí tuto skupinu příspěvků, bychom však marně hledali pokus o vymezení oboru sociologie práva. Autorka si s tímto problémem nedělá nejmenší starost, což je typické pro myšlenkový okruh, v němž se pohybuje. Přesnému vymezení hra-

¹ Rita J. Simon, *The Sociology of Law, Interdisciplinary Readings*, Chandler Publishing Company, San Francisco 1968.